

УДК 37.04(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-6>

Світлана ЛИСЮК,

orcid.org/0000-0001-8566-484X

*Заслужений працівник культури України, кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано*

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової,

директор

Закладу початкової спеціалізованої освіти «Мистецька школа № 14 м. Одеси»

(Одеса, Україна) svitlanalysyuk@gmail.com

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ МИСТЕЦЬКИХ ШКІЛ

У статті проаналізовано проблему створення інклюзивного освітнього середовища мистецьких шкіл для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано. Визначено, що сьогодні існує невелика кількість вітчизняних досліджень, які предметно присвячені питанням навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами в мистецьких школах. З'ясовано, що існує мотивація учіння музиці в кожного здобувача освіти мистецьких шкіл, що навчають гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами. З'ясовано, що необхідно звернути увагу на виявлення та розвиток музичних здібностей дітей, здобувачів музичної освіти з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано: музичний слух, музичну пам'ять, почуття ритму, музикальність, емоційну чутливість.

Мета статті – обґрунтувати необхідність створення інклюзивного освітнього середовища мистецьких шкіл в Україні.

Наукова новизна. Проаналізовано необхідність виявлення та розвиток музичних здібностей дітей, здобувачів музичної освіти з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано: музичний слух, музичну пам'ять, почуття ритму, музикальність, емоційну чутливість.

Висновки. Підсумовуючи, маємо констатувати: 1. Обґрунтовано актуальні проблеми створення інклюзивного освітнього середовища мистецьких шкіл. 2. Виокремлено категорію дітей з особливими освітніми потребами в процесі навчання гри на фортепіано. 3. Визначено мотивацію учіння музиці в кожного здобувача освіти мистецьких шкіл, що навчають гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами. 4. Обґрунтовано, що здібності у дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються в мистецьких школах гри на фортепіано, створюються в процесі навчання.

Ключові слова: гра на фортепіано, мистецькі школи, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище.

Svitlana LYSYUK,

orcid.org/0000-0001-8566-484X

Honored Worker of Culture of Ukraine, PhD of Art Studies,

Associate Professor at the Department of General and Specialized Piano

A.V. Nezhdanova Odessa National Academy of Music,

Director

«Art School № 14 Odessa»

(Odessa, Ukraine) svitlanalysyuk@gmail.com

INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF ART SCHOOLS

The article analyzes the problem of creating an inclusive educational environment of art schools for students with special educational needs learning to play the piano. It was determined that today there is a small number of domestic studies that are objectively devoted to the issue of teaching piano to children with special educational needs in art schools. It was found that there is a motivation to learn music in every student of art schools teaching piano playing to children with special educational needs. It was found that it is necessary to pay attention to the identification and development of musical abilities of children, students of music education with special educational needs, learning to play the piano: musical ear, musical memory, sense of rhythm, musicality, emotional sensitivity.

The purpose of the article is to justify the need to create an inclusive educational environment of art schools in Ukraine.

Scientific novelty. The need to identify and develop the musical abilities of children, students of music education with special educational needs, learning to play the piano is analyzed: musical ear, musical memory, sense of rhythm, musicality, emotional sensitivity.

Conclusions. Summarizing, we must state: 1 Current problems of creating an inclusive educational environment of art schools are characterized. 2. The category of children with special educational needs in the process of learning to play the piano is singled out. 3. The motivation for learning music in each student of art schools teaching piano playing to children with special educational needs was determined. 4. It is substantiated that the abilities of children with special educational needs studying in art schools to play the piano are created in the process of learning.

Key words: playing the piano, art schools, children with special educational needs, inclusive educational environment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі нагальною проблемою вищої освіти України є оновлення освітніх технологій та методик викладання. Загальноєвропейський освітній простір орієнтує заклади вищої освіти України на всебічний розвиток особистості.

Музичне мистецтво має створювати естетичну насолоду та потребу розуміння здобувачами освіти мистецьких шкіл розуміння та досягнення музичної мови, «як своєрідного акту комунікації поколінь» (Грінченко, 2020: 32).

Здобувачі вищої освіти спеціальності 025 «Музичне мистецтво», що навчаються гри на фортепіано та водночас поглиблюють професійні знання та фахові компетентності як майбутні вчителі музики в дитячих мистецьких школах, мають розширювати досвід своєї музично-педагогічної діяльності, формувати готовність до розширення і поглиблення їхніх знань з методики викладання гри на фортепіано в дитячих мистецьких школах. Актуальним завданням підготовки майбутніх вчителів музики є систематизація та збереження популяції класичних музикантів, майбутніх хранителів традицій цього виду мистецтва, сприяння зростанню якості музичної освіти, постійне доведення позитивності впливу класичної музики на формування особистісних якостей.

Музичні заняття – це готовність музиканта до виходу на сцену, що привчає до максимальної готовності виконувати дії «на замовлення» та «максимальна витримка і артистизм на все життя» (Грінченко, 2018: 174).

Нажаль, ця актуальна проблема недостатньо досліджується в роботах сучасних вітчизняних вчених. Також маємо зазначити, що нині тільки починає розроблятися сучасна вітчизняна методика інклюзивного навчання гри на фортепіано в мистецьких школах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій вітчизняній літературі існує значна кількість наукових праць В. Сухомлинського щодо проблем виховання всебічно розвиненої особистості, де важливе значення вченим надано й естетичному вихованню (Сухомлинський, 1976). В. Гавриш аналізує потребу слухання музики в інклюзивних групах (Гавриш, 2012 : 25–32). Т. Грінченко розглядає теорію і практику формування мистецького досвіду майбутнього вчителя музики (Грінченко, 2020). Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти, його структуру та діагностику схарактеризовано в наукових працях І. Демченко (Демченко, 2014). Підготовку учителів музики до роботи в інклюзивному класі проаналізовано в досліджен-

нях вітчизняної вченої Є. Проворової (Проворова, 2020). І. Садовою визначено особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти (Садова, 2015).

Мета статті – обґрунтувати необхідність створення інклюзивного освітнього середовища мистецьких шкіл в Україні.

Для реалізації мети нашого дослідження використано такі теоретичні й емпіричні методи: *теоретичний аналіз, порівняння та зіставлення* – для визначення стану розкриття проблеми дослідження у сучасній педагогічній науковій літературі, вивчення словників, енциклопедій, авторефератів, дисертацій, Інтернет-ресурсів, досвіду роботи науково-педагогічних працівників вищої школи України – *діагностування* (опитування – анкетування, бесіда; спостереження – педагогічне спостереження, самоспостереження; тестування).

Наукова новизна. Проаналізовано необхідність виявлення та розвитку музичних здібностей дітей, здобувачів музичної освіти з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано: музичний слух, музичну пам'ять, почуття ритму, музикальність, емоційну чутливість.

Стаття доповнила методологію та інструментарій подальших емпіричних досліджень деяких аспектів впровадження методики інклюзивного навчання гри на фортепіано в мистецьких школах.

Виклад основного матеріалу. За твердженням видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського – «без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, що вона прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури». Цей вислів про музичне виховання має бути першоосновою виховання молоді взагалі (Ветлугіна, 1997: 24).

У вітчизняній професійній освіті більшість науковців стверджують, що фахові компетентності педагога-інструменталіста (вчителя музики) створюють основу успішності його професійної діяльності. Особливо важливо про це пам'ятати в процесі фахової підготовки вчителя, який працюватиме в школі мистецтв (фортепіано) зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами (інклюзивні класи). Вітчизняні дослідники зауважують, що метою педагогічної діяльності вчителя, що навчає гри на фортепіано дитину з особливими освітніми потребами є виховання не тільки музиканта, а й всебічно розвинутої особистості через музичне навчання, через спілкування (Грінченко, 2020: 21).

В нашому дослідженні спираємося на наступне визначення ключового поняття статті: «привити

здобувачу освіти в мистецькій школі, що навчається гри на фортепіано та має особливі освітні потреби самостійність мислення, самопізнання і уміння досягати мети, та майстерності» (визначено нами щодо інклюзивних класів або індивідуального навчання).

Важливо згадати, що термін «особливі освітні потреби» (*special educational needs*) вперше було використано в 1978 р. в Лондоні, у доповіді Комітету проблем освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Також у 1994 році у Саламанкській декларації «особливі освітні потреби» визначено як такі, що «стосуються всіх дітей, чиї потреби залежать від різної фізичної чи розумової недостатності або труднощів, пов'язаних із навчанням. Значна кількість дітей мають труднощі в навчанні і, таким чином, мають специфічні освітні потреби на певних етапах свого навчання в школі» (*The Salamanca statement, 1994: 9*). Зауважимо, що це визначення («діти з особливими освітніми потребами») тлумачиться по-різному як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці (Колупаєва, 2007: 9).

До цієї категорії зараховують не лише дітей із фізичними, психічними чи соціальними відмінностями/обмеженнями розвитку, а й тих, які мають виняткові здібності або таланти, тобто обдарованих дітей. Проте, термін «особливі освітні потреби», в більшості випадків, науковці відносять до дитини, яка має труднощі або обмежені можливості здоров'я, що ускладнює процес навчання порівняно з її однолітками (Колупаєва, 2007).

Щодо підготовки учителів музики (гри на фортепіано) до роботи в інклюзивному класі, то маємо зауважити, що існує декілька підходів до надання освіти дітям з особливими освітніми потребами. Вважаємо найбільш важливими з них: мейнстрімінг (*mainstreaming*), інтеграцію (*integration*), інклюзію (*inclusion*). Для навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами маємо спиратися на кожний з підходів. На мейнстрімінг (*mainstreaming* (англ.) – загальний потік) в процесі «розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їх здоровими однолітками переважно шляхом організації позаурочних форм спілкування: участь у спільних масових заходах, літніх таборах, клубах за інтересами». На інтеграцію – в процесі навчання гри на фортепіано дітей із порушеннями опорно-рухового апарату входження в суспільство. На інклюзію, як один із важливих напрямів підготовки дітей з особливими освітніми потребами до самостійного життя та навчання нотної грамотності на самої гри на фортепіано (Проворова, 2020: 161).

Вітчизняний науковець О. Іванова дійшла висновку, що діти з особливими освітніми потребами «характеризуються як фізичні особи, які мають порушення у фізичному та/або психічному розвитку, підтверджені інклюзивно-ресурсним центром» та потребують створення спеціальних умов в будь-якому освітньому напрямі. Для нашого дослідження ця теза є важливою. Бо навчання гри на фортепіано для дітей з вадами здоров'я значно складніший процес, ніж для дітей зі звичайних класів (Іванова, 2019: 29).

Маємо погодитися з твердженням що для нашого дослідження необхідно звернути увагу на виявлення та розвиток музичних здібностей дітей, здобувачів музичної освіти з особливими освітніми потребами. Ними є: музичний слух, музична пам'ять, почуття ритму, музикальність, емоційна чутливість. Перш ніж розпочати формування технічно-виконавських навичок здобувача музичної освіти, потрібно визначити рівень його музичних здібностей.

Кожна людина володіє сумою здібностей, що визначають її успішність в музичній діяльності. Здібності поділяються на загальні та спеціальні. Музичні здібності відносяться до спеціальних. Для успішного навчання музичному мистецтву майбутньому музиканту особливо важливо володіти емоційною чутливістю. Маємо зазначити, що це прояв музикальності, який містить у собі низку якостей, що виявляються не лише в музичній діяльності: творча уява, увага, натхнення, емоційність, воля, розвинуті аналітичне та художнє мислення, артистизм. Для дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано в мистецьких школах важливим ще є визначення музичної обдарованості. Наявність у дитини сукупності вказаних здібностей є свідченням її музичної обдарованості, не зважаючи на існування особливих освітніх потреб. Щодо інклюзивних класів в мистецьких школах, в яких навчають гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами, важливо відслідковувати, що таке інклюзивне навчання в цьому випадку. Це «навчання, яке передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку». Вітчизняні науковці визначають компоненти базових компетентностей педагога, покликаного працювати в інклюзивному класі, а саме: мотиваційно-орієнтаційний, інформаційний, операційний. Нажаль, на сьогоднішній день маємо наголосити на проблемі недостатньої готовності учителів музики до організації інклюзивного освітнього середовища в мистецьких школах. В нашому дослідженні –

в тих інклюзивних класах, в яких діти з особливими освітніми потребами навчаються гри на фортепіано. Існує ряд проблем в навчанні дітей з особливими освітніми потребами гри на фортепіано: велике психологічне навантаження вчителів мистецьких шкіл; брак спеціальних знань; нестача методичних матеріалів; відсутність системи внутрішньо-шкільної методичної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, які навчаються гри на фортепіано; навчання вчителів музики удосконаленню своїх знань і умінь щодо правильної організації інклюзивного освітнього середовища та планування уроків. Основною проблемою вважаємо максимальне використання потенціалу музичного мистецтва (гри на фортепіано) для корекції психофізичних порушень у дитини з особливими освітніми потребами та мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей організму дитини, що навчається в інклюзивному класі мистецької школи (Проворова, 2020: 160).

Кожна людина володіє сумою вроджених, даних природою здібностей, будь-які з них можна розвивати. Маємо констатувати, що здібності у дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються в мистецьких школах гри на фортепіано, створюються в процесі навчання.

Маємо розкрити тезу, щодо музикотерапії для дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються гри на фортепіано в мистецьких школах. Підібрана відповідно до психофізичних особливостей дитини музика сприяє загальній гармонізації її душевного стану. «Внутрішнє приємне відчуття гармонійного стану – евритмія – активізує біологічну здатність людського організму віднаходити той необхідний ритм, за допомогою якого встановлюється злагодженість усіх систем організму в усіх видах життєдіяльності. Під дією евритмії значно активізується процес функціонування всіх систем організму, підвищується сприйнятливості до засвоєння інформації різними аналізаторами (слуховим, зоровим, тактильним, нюховим). Особливу роль у цьому процесі відіграє слуховий аналізатор. Це пояснюється тим, що в процесі філогенезу в людини первинно розвивалася слухова функція. Тому музикотерапія також може застосовуватись як метод корекції слуху» (Гавриш, 2012: 27–28).

Наведемо приклад: Аліса К. 14 років. Має діагноз аутизм. В процесі навчання гри на фортепіано викладач мала проблеми психологічного характеру: скутість в процесі спілкування (й на уроках фортепіано й в життєвих ситуаціях), небажання сидіти в процесі уроку (особливо на початку) на

стілці, погане орієнтування в просторі, образливість, відсутність будь-якого інтересу. За 3 роки навчання має високу результативність: з'явився інтерес до занять гри на фортепіано, дівчинка може грати сидячи весь час уроку. Успішно закінчила мистецьку школу по класу фортепіано.

Музика покликана виховувати культуру, розкривати креативні можливості, розширювати потенціал дітей незалежно від особливостей розвитку кожного, в тому числі й в процесі навчання гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами (Демченко, 2014: 134).

Як доводить вітчизняна дослідниця І. Садова, «для того, щоб навчання в інклюзивних класах відбувалося успішно, педагог має оволодіти спеціальними знаннями і навичками: ознайомитися з анамнезом, мати уявлення про основні види порушень психофізичного розвитку дитини; вивчати стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини; враховувати стан слуху, зору, загальної та дрібної моторики дитини; навчатися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять; навчитися адаптувати навчальні плани, методики, наочний матеріал та середовище до спеціальних потреб дітей; формувати в дітей досвід відносин у соціумі, навичок адаптації до середовища; ставитися з повагою до дітей» (Садова, 2015: 314).

Вітчизняні науковці зауважують, що музичні здібності у дітей, які мають особливі освітні потреби проявляються досить рано (6–7 років). Це дозволяє на вступних екзаменах ще до початку навчання виявити «висхідні дані», з якими особлива дитина приходить до мистецької школи. Важливо пам'ятати, що перевірка проводиться у наступному порядку: «а) музично-висотний слух; б) відчуття ритму; в) музична пам'ять; г) емоційна чутливість до музики» (Грінченко, 2020).

Батьки особливої дитини мають обговорити з викладачем, який буде навчати дитину гри на фортепіано та з директором мистецької школи з яких причин вони вирішили навчати свою дитину музиці. Така бесіда є визначальною в плануванні освітньої діяльності вчителя мистецької школи при виборі методів викладання гри на фортепіано. Можливе виявлення рівнів розвитку музичного слуху, почуття ритму, музичної пам'яті та емоційної чутливості дитини до музики дають можливість вчителю, який буде навчати особливу дитину гри на фортепіано визначати перспективи розвитку її музично-виконавських навичок. Щоб не пропуститися педагогічних помилок важливо правильно оцінити здібності особливої дитини. Коли освітній процес вже розпочатий, вчитель мистецької школи має реагувати на зміни у розвитку музичних зді-

бностей здобувача музичної освіти (особливої дитини), проявляти гнучкість та вміння перебудувати свою роботу у зв'язку з цими змінами.

Музичний слух – є однією із основних музичних здібностей. Існують два види музичного слуху – абсолютний і відносний. Абсолютний слух – це вміння визначати звуковисотність (почергово чи одночасно взятих звуків) без з'ясування їх співвідношення з іншими звуками. Проявляється, як правило, в ранньому віці (у разі, якщо дитина росте в музичній сім'ї та часто чує виконання музичних творів). Якщо дитину з особливими освітніми потребами з раннього віку навчають гри на фортепіано, музичний слух також проявляється в процесі навчання. Як стверджують дослідники музичної освіти, серед музикантів лише 6-7% володіють абсолютним слухом. Відомо також, що абсолютний слух у дітей з особливими освітніми потребами часто буває неповним: така дитина може визначати не всі, а лише деякі ноти. В сукупності з іншими компонентами музичний слух добре розвинутий є важливим для освітнього процесу навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами. Щодо відносного музичного слуху – це здатність впізнавати висоту звуку у порівнянні з уже відомим звуком. Маємо зазначити, що для маленького музиканта з особливими освітніми потребами це наявність внутрішнього слуху. Який є результатом набутого слухового досвіду дитини, що навчається гри на фортепіано та, водночас, є дитиною з особливими освітніми потребами. Яскравим прикладом користування внутрішнім слухом та інклюзією водночас є прекрасна музика Людвіга Ван Бетховена. На нашу думку потрібно навчити дитину з особливими освітніми потребами, яка навчається гри на фортепіано досягати такого музичного розвитку, який дозволить уміти чути й розуміти музичний твір, читаючи його очима. Зауважимо, що розвиток слуху потребує активної участі і бажання самого здобувача музичної освіти з особливими потребами в мистецькій школі в процесі навчання гри на фортепіано. Потрібно допомогти здобувачу музичної освіти навіть, якщо у нього не великий голос, співати з листа без допомоги інструменту (фортепіано); тонкість його слуху буде від цього зростати кожного дня (Грінченко, 2020: 30).

Важливим для нашого дослідження є наукові роботи І. Ростовської. Дослідниця розглядала формування мотивації гри на фортепіано та висвітлювала цю проблему в теорії та методиці інструментально-виконавської підготовки, також нею розкрито авторську методику формування мотивації учіння гри на фортепіано. Вчена обґрунтувала педагогічні умови

формування мотивації учіння гри на фортепіано, критерії та показники діагностики стану сформованості цієї якості в здобувачів освіти в музичних школах, що є важливою складовою нашого дослідження. Вважала, що «мотивація учіння включає в себе багато складових (суспільні ідеали, цілі, смисл учіння, емоції, потреби, інтереси), які постійно змінюються і вступають у нові відношення один з одним. Тому становлення мотивації є не простою якісною зміною позитивного або негативного ставлення до учіння» (Ростовська, 2015: 3). Також І. Ростовська вважала, що мотивація учіння музиці в кожного здобувача музичної освіти виступає як складна мінлива структура. Маємо констатувати, що для навчання гри на фортепіано дитини з особливими освітніми потребами дуже важливою є ствердження науковця, що «все ще не розкрито багато важливих питань інструментально-виконавської підготовки, а саме: як розвивати мотивацію учіння гри на фортепіано, як діагностувати її сформованість в учнів, якими методами стимулювати їхню художньо-пізнавальну й виконавську активність» (Ростовська, 2015: 4).

Зауважимо, що величезні виразно-технічні можливості фортепіано дозволяють виконувати на ньому з достатньою художньою вірогідністю музику будь-яких видів, жанрів, стилів – від невеликої п'єси до монументальної партитури. Виняткові можливості у вихованні дітей надає і багата фортепіанна література, освітньо-педагогічний репертуар. Саме тому мотивація учіння музиці (гри на фортепіано) дитини з особливими освітніми потребами є необхідною складовою роботи мистецьких шкіл.

Отже, маємо констатувати, що нині існує потреба у вивченні та обґрунтуванні практично всіх важливих аспектів навчання гри на фортепіано в мистецьких школах дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки. Підсумовуючи, маємо констатувати: 1. Охарактеризовано актуальні проблеми створення інклюзивного освітнього середовища мистецьких шкіл. 2. Виокремлено категорію дітей з особливими освітніми потребами в процесі навчання гри на фортепіано. 3. Визначено мотивацію учіння музиці в кожного здобувача мистецьких шкіл, що навчають гри на фортепіано дітей з особливими освітніми потребами. 4. Обґрунтовано, що здібності у дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються в мистецьких школах гри на фортепіано, створюються в процесі навчання.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження створення інклюзивного освітнього середовища для здобувачів ЗВО мистецьких спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 94 с.
2. Гавриш В. Слухання музики з дітьми в інклюзивних групах. *Музичний керівник*. № 11. 2012. С. 25–32.
3. Грінченко Т. Д. Методика викладання фахових дисциплін: навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ імені М. Коцюбинського, 2020. 204 с.
4. Грінченко Т. Д. Теорія і практика формування мистецького досвіду майбутнього вчителя музики: монографія. Вінниця: «Твори», 2018. 300 с.
5. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посібник. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2014. 160 с.
6. Іванова О. В. Організація інклюзивного навчання в країнах Західної Європи (кінець XX – початок XXI століття): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2019. 266 с.
7. Колупаєва А., Найда Ю., Софій Н. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посібник. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2007. 128 с.
8. Проворова Є. М. Підготовка учителів музики до роботи в інклюзивному класі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71. Т. 1. С. 160–165.
9. Ростовська І. О. Формування мотивації учіння гри на фортепіано: навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. 159 с.
10. Садова І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 14. 2015. С. 313–318.
11. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: В 5-ти тт. Т. 1. Київ: Рад. шк., 1976.
12. UNESCO. The Salamanca statement and framework for action. *World conference on special needs education: Access and quality (Salamanca, Spain, 7–10 June)*. 1994. Paris: UNESCO. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (дата звернення 20.10.2022).

REFERENCES

1. Vetlughina, N. (1997). *Muzychnyi rozvytok dytyny* [Musical development of the child], Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].
2. Havrysh, V. (2012). *Slukhannia muzyky z ditmy v inkluzyvnykh hrupakh* [Listening to music with children in inclusive groups]. *Muzychnyi kerivnyk – Music director*, № 11, pp. 25–32 [in Ukrainian].
3. Hrinchenko, T. D. (2020). *Metodyka vykladannia fakhovykh dystsyplin* [Methodology of teaching professional disciplines]: *navchalno-metodychnyi posibnyk*. [educational and methodological manual], Vinnytsia: VDPU imeni M. Kotsiubynskoho [in Ukrainian].
4. Hrinchenko, T. D. (2018). *Teoriia i praktyka formuvannia mystetskoho dosvidu maibutnoho vchytelia muzyky* [Theory and practice of forming the artistic experience of the future music teacher]: *monohrafiia*. [monograph], Vinnytsia: «Tvary» [in Ukrainian].
5. Demchenko, I. I. (2014). *Hotovnist uchytelia pochatkovykh klasiv do roboty v umovakh inkluzyvnoi osvity: struktura ta diahnozyka* [The readiness of primary school teachers to work in the conditions of inclusive education: structure and diagnosis]: *navchalno-metodychnyi posibnyk*. [educational and methodological manual], Uman: Vydavets «Sochynskiy M.M.» [in Ukrainian].
6. Ivanova, O. V. (2019). *Orhanizatsiia inkluzyvnoho navchannia v krainakh Zakhidnoi Yevropy (kinets XX – pochatok XXI stolittia)* [Organization of inclusive education in the countries of Western Europe (end of the XX – beginning of the XXI century)]: *dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk* [thesis of the candidate of pedagogical sciences]: 13.00.01. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Kolupaieva, A., Naida, Yu., Sofii, N. (2007). *Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: features of organization and management]: *navchalno-metodychnyi posibnyk*. [educational and methodological manual], Kyiv: TOV Vydavnychiy dim «Pleiady» [in Ukrainian].
8. Provorova, Ye. M. (2020). *Pidhotovka uchyteliv muzyky do roboty v inkluzyvnomu klasi* [Training of music teachers to work in an inclusive classroom]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, № 71, T. 1, pp. 160–165 [in Ukrainian].
9. Rostovska, I. O. (2015). *Formuvannia motyvatsii uchinnia hry na fortepiano* [Formation of motivation for learning to play the piano]: *navchalno-metodychnyi posibnyk*. [educational and methodological manual], Nizhyn: NDU imeni Mykoly Hoholia [in Ukrainian].
10. Sadova, I. (2015). *Osoblyvosti pidhotovky maibutnoho vchytelia do navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkluzyvnoi osvity* [Peculiarities of training future teachers for teaching children with special needs in the conditions of inclusive education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, Vypusk 14, pp. 313–318 [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti* [Problems of raising a comprehensively developed personality]. *Vybrani tvory: V 5 tomakh. Tom 1*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
12. UNESCO. The Salamanca statement and framework for action. *World conference on special needs education: Access and quality (Salamanca, Spain, 7–10 June)*. 1994. Paris: UNESCO. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (data zvernennia 20.10.2022)